

Filmul etnografic - de la fidelitatea autenticului la agentul tezaurizator

*Lector Univ. Dr. Ilie Gherheș
Baia Mare*

I. Colinde din Petrova

Motto:

- 1 .Pour moi, la région du Maramures dans les Carpates, est le centre du Monde. On y rencontre des hommes vrais et le chaleureux. Sans agresser la nature mais en s'harmonisant avec elle, ils vivent avec Dieu, adressent des prières à la terre et respectent les soleil.
(Kosei Miya, 2000)
2. Societatea maramureșeană are, ca instituție de baza neamul, familia mare patrilineară și virilocală. În comunități, neamurile se așezau ierarhic pe baza unor titluri nobiliare.
(Mihai Pop)

Localitatea Petrova din județul Maramureș, atestată documentar la 21 aprilie 1411, iar arheologic încă din epoca bronzului (2000 î.Hr.-800 î.Hr.), ne uimește din punct de vedere al culturii și civilizației rurale românești cu cel puțin prin două aspecte: în primul rând, după părerea mai multor specialiști ai secolului trecut, aici se vorbește cea mai curată limbă românească rurală din întreg spațiul de formare a limbii române și, în cel de-al doilea rând, aici s-au conservat, cel mai bine, până azi, relații ierarhice medievale, respectiv dintre nemeși și porțieși, atât pe verticală, cât și pe orizontală.

Părăsind această circumscriere etno-istorică, explicabilă doar prin situarea geografică a comunității, la margine de vatră românească și de latinitate și asumarea, prin aceasta, a unui rol de bastion de romanitate, într-o zonă de contact cu neamurile slave, vom înțelege, extrapolând puțin, atât rolul de enzimă istorică al Maramureșului, cât și cel de creuzet în care s-au zămislit, s-au definit și conturat trăsături esențiale ale ființării culturale întru romanitate.

Stârniți fiind de astfel de provocări coplesitoare ne-am decis să organizăm, ad-hoc, un grup de colindătoare, pariind atât pe instinctul de conservare, cât și pe ispita centrifugă și să înregistrăm pe suport

video și audio doar acele colinde practicate încă de pătroveni, cu ocazia sărbătorii Crăciunului și strict înregistrate, cântate de către membrele grupului. Am decis, apoi, că le vom reproduce exact așa cum se colindă în seara de Crăciun, cu strictul iz sau parfum local, fără nici un adjuvant, mai mult sau mai puțin doct.

Nucleul în jurul căruia s-a coagulat grupul nostru de referință a fost format, într-o primă fază, din patru performere, respectiv mătușile subsemnatului și anume: Gherheș Măria, nr. 103, 70 ani; Gherheș Măria, nr.101, 70 ani; Gherheș Irina, nr.118, 73 ani și Bilașco Năstuță, nr.869, 66 ani. Acestui nucleu angajant și deosebit de inimos, dintru început, i s-a adăugat apoi, mai mult sau mai puțin justificat, încă 15 petrovence, în majoritate femei în vârstă și văduve, colindătoare consacrate deci, în mod absolut voluntar.

Odată încropită ceata de colindătoare dintre acestea s-au distins câteva, reconfirmându-și prestigiul social de care credeau că se bucură și transformându-și o parte din prerogativele sociale în gesturi de autoritate sau de lider, fixând pentru tot grupul anumite norme comportamentale și anumite obiective, enunțând diferite argumente: „să nu ne facem de râs”, „ce vor zice oamenii din sat de n-a ieși bine”, „cum să ne greșăm, nu-i voie, să ne vadă la televizor cât de proaste suntem!”, „amu avem ocazia noi să reprezentăm Pătrova, așe că hai să fim de cinste” ș.a. Aproape toate aspectele constatate de către noi, vizavi de atitudinea membrilor grupului erau clare aspecte ale etnoscologiei și care se subordonau unei asimtote de identitate locală, demnității de a fi pătrovan, responsabilității apartenenței acestui dat istoric.

Dincolo de această conștiință a apartenenței la o colectivitate istorică de prestigiu, fără nici o urmă de ironie au mai răbufnit apoi aspectele caracteristice ale relațiilor interpersonale, descriind o acoladă care începea dintr-o prizare benevolă la o anumită platformă de comunicare, de la o socializare mult așteptată, prin emoțiile unei anumite competiții și valorizări persoanele, până la realizarea unei reevaluări inter-individuale.

Reafirmându-ne credința noastră că acest gen de cultură etnografică, am numit, aici, colinde, a performat doar la nivel de grup în istoria sa, aspect confirmat încă o dată - hic et nunc, am mai putut constata faptul că, în chiar metempsihoză către modernitate a colindei, nici demersul fenomenologic al colindei, nici sociologizarea colindării nu lasă loc echivocului, la nivel de mesaj și ceremonialitate hibernală, nu se înregistrează improvizații, aproximări, ci toate sunt predicări sau chiar sentințe religioase sau sociale.

Dintru început ținem să postulăm că analizând planul referențial al repertoriului grupului nostru am putut inventaria o diversitate de teme care sunt consacrate prin forța magică a colindei, iar acest confort spiritual religios descrie un orizont de cultură orală și cărturărească extins pe un palier tematic socio-religios divers: motivul cutumiar exogam, motivul războiului, motivul paharului, inegalitatea funciar-religioasă dintre sexe, răstignirea, judecata, trădarea ș.a.; între toate însă se distinge motivul minunatului miracol al nașterii Mântuitorului, ca proiecție întră și post-mundi.

Cucerii fiind de această bucurie și fericire, procurate de către grupul de colindătoare, de firescul și splendoarea autenticității inepuizabile, iată, ne-am oprit, pentru început, la motivul, la funcția maritală, ipostaziată în colindă, constatând o acceptare religioasă a inegalității dintre sexe, statuată ca o normă biblică, în fapt o predestinare edemică și ontologic-edenică; Eva nefiind rezultat al creației divine, ea fiind „izdănită” din coasta lui Adam, deci, vehicolul păcatului în lume: „Dumnezeu de la-nceput/Mândră lume și-o făcut/Și-o făcut și pă Hristos/Pă Adam foarte frumos/Pă Eva o izdănit/Laolaltă i-o-nsoțit.”

Această dispută privind primordialitatea ontologică devine metafizică prin enunțarea altor două motive predilecte: cel al „pomului oprit”, cel „oltonit”, nu mai are valoare de normă ontologică, al strictei relații cu Dumnezeu: „Și grea poruncă le-o dat/ Să mănânce din toți pomii/ Numa’ din cel oltonit/ Nu mănânce că-i oprit”. Următorul moment maxim al colindei „Dumnezeu de la-nceput” este, probabil, cel mai uman moment al tuturor religiilor, respectiv primirea păcatului și relativizarea responsabilității, o pasare a acesteia, care nu este, nicidecum, una de iresponsabilitate, ci de maximă definire de sine a omului; probabil acest moment l-a inspirat pe filozoful german G.W.F. Hegel când a scris: „Omul este finitul în care infinitul ajunge la conștiința de sine”. Orizontul acestui siaj metafizic este ilustrat prin versurile:

„Șarpele cel verinos
A aplecat o crangă -n jos
Și-o luat un măr frumos
Și lui Eva i l-o dat
Adam din el o mușcat
Glas din cer o detunat
Mă-i Adame ce-ai lucrat
De poruncă ai călcat?
Mie Eva mi l-o dat!

Da tu Evă ce-ai lucrat
Mie zermele mi-o dat!

De o importanță aparte se impune a fi și valoarea cutuniară a colindei și, ca atare, incriminarea endogamiei în contextul unei societăți virilocale, patronate primordial de legile nescrise ale instituției numită neam, agrementată, desigur și de adjuvantul trocului social al averii, a determinat intervenția colindei ca sentință, a colindei categorice, din punct de vedere socio-religios, cunoscut fiind faptul că până la sfârșitul secolului XIX, atât actuala stare civilă, cât și aspecte moral-sociale erau doar în seama bisericii.

În acest sens colinda „Trâmbițat-o, trâmbițat” precizează:

„Trâmbițat-o trâmbițat
Trâmbițat-o îngerii
În patru colțuri de lume
La tot omu p-a lui nume
Să margă la judecată
Cei morți cu cei vii deodată.
Și-acolo ce-or putea zice:
Nu să ieie neam cu sânge
Nici cu aur, nici cu argint
Numai sânge drept și sfânt.

Într-o altă colindă, cu mare valoare de simbol, poate chiar inițiativă și profund religioasă se exprimă credința în răscumpărarea păcatului originar:

„La mijlocul ceriului
Este un pom al râului
La poale-i împoleit
La vârvuț într-aurit
Dar acolo cine șede?
Șădu-și două rândunele
Și-și împletesc luminele
Lumini galbene de ceară
Să se vadă peste țară.
De departe ne-am venit
Murgu ni s-o cimpovit
Aducând pă Domnul Sfânt.
Și pe toți ne-o scos din lad
Și ne-o și răscumpărat”.

De precizat că această colindă se cântă cu refrenul „Raiule grădină verde/Maica Sfântă-n tine șede.”

Într-o altă colindă (Sara de Crăciun) îndrăznim să credem că avem de a face cu persistența unor credințe ancenstrale, păgâne, precreștine, revalorizate prin fabulosul și fastul sărbătorii Nașterii Domnului:

„La lumina pomului
Șade Maica Domnului
Să roagă Sfântului Soare
Vede tri fete, fecioare
Stați fete, nu mereți tare
Să vă pun o întrebare:
Pă cale de când veniți
N-ați văzut pă Domnul Sfânt?”

Solidaritatea cu suferința lui Cristos pe cruce, încreștinarea în fapt prin suferința Mântuitorului, prin extrapolare, determină o aversiune și mai mare față de etnicii evrei, jâzi - cum sunt numiți cu un termen peiorativ, dar numai față de cei care l-au judecat și executat pe Iisus Hristos, numindu-i în colindă „câinii-jidovii”, într-un mod paradoxal, deoarece și pentru români câinele este considerat a fi cel mai bun prieten al omului, datorită îndeletnicirii lor pastorale. Această proiecție nefericită asupra evreilor descendenți din Iuda Iscarioteanul o regăsim exacerbată în Petrova, unde numărul mare de evrei a făcut posibil ca mulți dintre aceștia să aibă un rol nefast asupra vieții sociale locale, petrovenii răzbunându-se în joia mare prin bolovănirea caselor evreiești și profanarea sinagogii din sat, până în preajma celui de-al doilea război mondial. În colinda „Zoriori de ziuă” versurile devin de-a dreptul incriminatorii și revoltătoare:

„Tri cocoși negri o cântat
Jâzi-n strană s-o băgat
Pă Hristos l-o apucat
Și din palmi l-o pălmuit
Pă cruce l-o răstignit...

apoi

Fiul mamei mult prea dulce
Coboară-te de pe cruce,
Io maică m-aș coborî
Nu-mi pot lăsa creștinii
Pântru câinii jidovii
Nu-mi las legea creștinească
Pentru legea păgânească
Nu-mi las legea de creștin
Pentru legea de păgân...”

Cunoscute fiind mișcările religioase foarte ample de la sfârșitul secolului al XIX-lea împotriva flagelului alcoolismului și a evreilor-cârciumari și speculanți este foarte des cântată și colinda „Sus în poarta ceriului” unde însăși maica Domnului este nefericită - poate și ca o justificare a gesturilor preoților de a-i jura pe enoriașii zeului Bachus de alcool pe o anumită perioadă de timp:

„Sus în poarta ceriului
Șade maica Domnului
C-un pahar galbân în mână
Tăt închină și suspină
Trece-un înger și o-ntreabă:
Ce suspini Măicuță dragă?
Cum Doamne n-oi suspina
Este-un om ca și-acela
Mere la câșmă și be’
Vine-acasă, suduie’
Mere la câșmă să-mbată
Vine acasă să mă bată
Beserica-i uitată.”

Un alt gen de colinde foarte frecvente în Petrova sunt colindele referitoare la război, atât la războiul ca pedeapsă divină, ca efect al nerespectării dogmei creștine, cât și războiului ca preocupare a crailor vremii. Ilustrativă pentru primul caz este colinda „Coborât-o, coborât”, frecventă atât în seara de Crăciun cu refrenul ca atare, cât și în cea de Anul nou, cu refrenul „An Nou Fericit”!:

„Coborât-o coborât
Dumnezeu cu Patru Sfânt
Să vadă la fiecare
Care ce credință are.
Dumnezeu o văzut bine
Că credință nu-i la nime,
Nu-i la mic și nu-i la mare
Nu-i la-ntreagă adunare
Vai săraci oameni de voi
Cum voi trimite-on război
Ca să v-aduceți aminte
Ca și-n cer este un părinte.

În cel de-al doilea caz deci, războiul este invocat aproape, iar apoi Dumnezeu este chemat să aducă pacea. Astfel:

„Noi umblăm să colindăm
Și pe Iisus îl căutăm

După cum Scriptura scrie
Iisus iară va să vie
La ieslea cea cerească
Vine Iisus să se nască
Și, dar, nime nu-l așteaptă
Că tați îs duși să se bată
Că și craii-s la bătaie
Unde om pă om să taie
Frate pe frate s-omoară
Pentru a lumii comoară
Vino Doamne, fii cu noi
Și ne scapă de război
De războaiele ce sunt
De pe-ntregul nost pământ
Și de sângele vărsat
De dușmanul ne-mpăcat.”

La acest nivel, al colindei la adulți, nu ni s-a întâmplat să întâlnim genul de colindă-cerșit, eventual una ușor ironică, moralizatoare; de altfel solicitarea plății pentru colindat considerăm că este o exprimare a societății capitaliste și tot mai secularizate, cu sorginte în gestul lui Iuda, care a încasat cei 30 de arginți pentru serviciul făcut.

Încercăm să ne desprindem din vraja magică pe care am trăit-o cu ocazia celor 12 seri de repetiții la colindă și să remarcăm faptul că încă în Petrova se colindă „O ce veste minunată”, într-un glas și într-un vers cât mai aproape de cele inițiale, iar în loc de „cum au zis proorocii,” a rămas să răsunе „Vergură curată” ș.a.

Fără a fi cumva părtinitori unui anumit sentiment tribalist religios și/sau local, nu putem, totuși, decât să rămânem și de data această, într-o profundă admirație istorică față de înaintașii noștri petroveni care au conservat și îmbogățit un patrimoniu religios, de sorginte greco-catolică, de mare rafinament și de multă umanitate.